

Naš jezik

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

LIBRARY
FEB 1 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НОВА СЕРИЈА Тб.
Књ. II — Св. 7-10

БЕОГРАД 1951

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из'новије акценгуације (I)	227
2. <i>С. Машић</i> : Белешке о језику Његошевом у Лучи и Вијенцу	238
3. <i>Србислава Ковачевић</i> : О именици доба у нашем језику	246
4. <i>Б. Милановић</i> : <i>Садржаши</i> или <i>садржавашаи</i>	256
5. <i>В. М. Миловић</i> : О неким стручним називима	265
6. <i>Ј. Радхловић</i> : <i>Дихашаи</i> и <i>дисашаи</i>	279
7. <i>Св. Марковић</i> : <i>Правоснажан</i> или <i>цравносмажан</i>	290
8. <i>В. Ђ. Јовановић</i> : <i>Омски</i> или <i>омовски</i>	294
9. <i>И. Стевовић</i> : Поводом претходног чланка	296
10. <i>Св. Предић</i> : О дефиницији <i>огледа</i>	300
11. <i>Д. Живковић</i> : О претходном чланку	304
12. <i>Б. Вајагић</i> : О неким техничким изразима	307
13. <i>П. Васић</i> : Неколико начелних речи	309
14. <i>А. Шаулић</i> : „Која смрт храни, другој не да“	311
15. Из живота речи: <i>Гл. Елезовић</i> : <i>Валаге, валаке; фалага, фалзге...</i>	313
16. Језичке поуке	327
17. Регистар речи	331

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1951

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ ЊЕГОШЕВОМ У ЛУЧИ И ВИЈЕНЦУ

Био би задатак једне посебне монографије да изложи садржај и порекло књижевног речника и стилских средстава Његошевих. Ми ћемо дати само неколико несистематских бележака на основу незнатног материјала којим располажемо.

Две различите стране Његошевог речника и стила видљиве су на први поглед у Вијенцу. Једно је језик већине личности Вијенца, друго је језик игумана Стефана и владике Данила. С једне стране, народни говор црногорски, пун фолклорних стилских одлика; с друге стране, савремени књижевни језик, али са несумњиво више примеса црквеног језика него што је код већине писаца предвуковског правца. На ту разлику упућује и само дело. Говор владике Данила: „Ђе је зрно клицу заметнуло...“ (612—662) сердар Вукота не разуме и у чуду се пита шта то Владика говори.

Осим те две главне стране, у Вијенцу има још једна мала нијанса народне стране, ваљда далматинска. То је језик везировог писма, у коме се, иако у малом броју речи, види та нијанса (бјељега, за примити дарове, „пучина“ у значењу „прост народ“).

Нећемо се задржавати на народној страни Његошевог језика. Треба напоменути само то да је Његошево васпитање протекло у приликама у којима он није био изложен, као писци из Србије, а нарочито писци из тадање Аустрије, свакодневном, породичном и друштвеном утицају наказног славјанско-српског језика. Добрим делом свог књижевног стварања, од већих дела нарочито Лучом, Његош припада предвуковском правцу. Али он том правцу припада, осим

правописом, само још великим бројем речи узетих из старог књижевног језика, црквеног језика, а не и неправилношћу граматичке употребе, која је тако честа црта писаца тога доба. Једну само црту славјаносрпске збрке задржао је Његош. Али ту црту задржао је био и Вук! То је употреба несрпских наставака код именица средњег рода на *-ије*, узетих из црквеног језика: (примери су сви из Луче) божаствама (I, 120), претпријатијама (I, 166), слаткогласијама (II, 94); осим њих само једна српска: сунцама (I, 119).

Елементи старог српског књижевног језика, црквеног језика, више или мање сачуваног у речнику и граматици, чине врло важан саставни део књижевног језика предвуковског па и Његошевог. Али се Његош доста осетно разликује од писаца из Србије и тадашње Аустрије. Српско читање старословенског језика није се ни одмах ни потпуно угасило. Вук, у Примјерима српскословенскога језика, наводи као јединствен изузетак Поученија Јована Рајића из 1794, цитирајући множину посрбљених речи старословенских, које је Рајић дао по угледу на старе србуље¹⁾. Наводи архимандрита Кенгелца, који чува *ашџе* и *јешџе* (м. рускословенског *ашче* и *јешче*). Као археолошку реткост помиње попа Борића у Лежмиру у Срему, кога је слушао да тако српски чита²⁾. Слично Вуку, као археолошке какве реткости, наводи и С. Текелија да је његов отац читао: „ка тебѣ, Богородице“, и да је митр. Ненадовић на самрти говорио „Мир васем“³⁾. Насупрот овим остацима прошлости, Вук, говорећи, поводом једног чланка В. Радишића, о наставку *-асџво* у српскословенском (који одговара рускословенском *-есџво* и српском народном *-ансџво*), наводи да је у Црној Гори слушао живу реч „отачаство“⁴⁾. У том чувању српскословенских елемената разликује се и Његош од писаца из Србије и Аустрије, идући у томе за манастирским обичајем у Црној Гори. У Вијенцу има *отачаство* (222 и 855) и *величаство* (228). У Лучи, поред *бесмртан*, има врло често српскословенски облик

1) Грам. и полем. списи II, 262.

2) Исто III, 397.

3) Исто III, 151.

4) Исто III, 93.

бесамрџан: (Посв., 38; I, 41, 55, 171, 241; II, 5, 11, 39, 286; III, 325), кад год му је то за стих потребно. Има, затим, *бесамрџије* (III, 147), чисто српскословенску, црквену реч. Реч *сатшварашти* Његош, изгледа, употребљава само у том српскословенском облику (Луча I, 38; III, 85). Има, најзад, и *сачешашти се* (Луча II, 137).

Очевидно, српскословенско читање се у црногорској цркви дуже одржало, и на тај начин оставило трагове и у Његошевом језику, и то у Лучи више него у Вијенцу (што би било доказ више да у њој преовлађује инспирација из старе просвете наше над угледањем на Милтона). Српскословенско читање оставило је трагове и у народном језику, и, разуме се, и у Вуковом Рјечнику. Да наведемо само две три речи: реч *самрџ* је само српскословенско читање и дублет од речи *смрџ*, сачувана због разлике у значењу; исто као *сабор* поред *збор*; *савесџ* поред *свесџ*; итд. И Бранко Радичевић има реч *сатшворишти*, у Молитви (Ти сатвори, вељи Боже), употребљену као и код Његоша због захтева стиха, али је то он узео из Вука, или из народне песме. Његош је, међутим, узимао и из живога говора, калуђерског, и из народне песме. Поред *сатшвар* (дублет за *сшвар*, Вук је забележио ту реч у Боки) (Вијенац, 2410) и *сатшворишти* (Луча, Посв., 37; IV, 82, 85), које Вук има, Његош има и друге цитиране облике, којих Вук нема. Одмах треба приметити да је Његош све те облике српскословенске (сатшвар, сатшворити, сатшварати), исто као и облике: *бесамрџан*, *бесамрџије*, употребљавао због захтева стиха. Он у томе иде за народном песмом, која — опет ради стиха — има *сатшворишти* и *савршишти*. Није случајно да је *сатшворишти* употребљено у молитви Богу¹⁾, а да је *савршишти закон* казао протопоп Недељко (у п. Урош и Мрњавчевићи). Али је Његош још једну црту српскословенског читања употребио ради стиха. То је читање јоте као *и*, у речима углавном црквеним: *дјеиствије* (Вијенац, 2.320 и 2.998); *шаина м. шајна*, употребљена више пута у Лучи (Посв. 28, 55; IV, 154); *Ареи м. Ареј* (у посвети Вијенцу). Читање јоте као *и* оставило је трага и

¹⁾ I књ. Вукова, држ. изд., бр. 272.

у народном језику, у имену Христовог ученика Јуде. У Веселиновићевој приповеди Девојче¹⁾), иако рђаво употребљено („мучити се као Ијуда“), налази се то име у облику црквеног читања. А код Герасима Зелића²⁾), калуђера, налази се то име у правом значењу: издајник.

Ради стиха Његош има и двоструку употребу глаголских именица. Док је народни језик те именице, кад их је узимао из црквеног језика, сачувао у црквеном облику (васкрсеније, маштаније, цветоносије итд.), Његош их употребљава двоструко, према захтевима стиха. То се најбоље види из двојакe употребе једне исте речи (примери из Вијенца):

У мучењу издишу членови (48)

Нако да је више мученија (645)

Што ће луна на крст страданија (640)

Страдање је крста добродетељ (2324)

Овде људско запире познање (615)

Довести га к познанију права (619)

(Примери из Луче:)

Под влијањем тајнога промисла (Посв., 10)

Глас је његов неба влијаније (Посв., 178)

Различита тјелодвиженија (Посв., 124)

— Који вјечно свијетла движења

У правилним колим' извршују (I, 124)

Пролиј топле сузе покајања (IV, 32)

Ја сам чека' на покајаније (V, 176)

Но хулења хиљаде криковах (IV, 184)

Распаљени гадним хуленијем (V, 14)

Сви погледи и воображења (II, 117)

За границе воображенија (I, 309)

Понекад је Његошу и српски облик глаголских именица био дуг, и он је онда давао још краћи облик, угле-

¹⁾ Слике СКЗадруга I, 45.

²⁾ Житије III, 201, 202.

дајући се некад на С. Милутиновића. Тако поред *наслађење* (II, 297; V, 182 и 190) и *наслаждење* (II, 30) има и *наслада* (II, 96; V, 187); поред *воображеније* и *воображење* (в. горе) има и *вообраз* (I, 146 и 232). Тако има и *најрег м. најрезање* (I, 303).

Сви ти примери, и употребе српскословенских облика и лаког руковања тим облицима у стиху, доказују да је веза Његоша (и Црне Горе у његово доба) са старом просветом била знатно свежија и млађа него у Србији и Аустрији. Разуме се, код Његоша су много чешћи рускословенски облици него српскословенски. Као и други писци предвуковског правца, нарочито црквени људи, и Његош је сматрао руски црквени језик за „јединоплемени“. Нешто приближно он је и казао у писму „Обштеству историје и древности руских“ јануара 1847¹⁾ и у разговору с Јованом Хаџићем (поводом објављивања Шћепана Малог новим правописом)²⁾. Али он се задржао само на тој речи „једноплеменост“. Њу је он очевидно схватио само као наставак вековне заједнице црквеног језика (важне ризнице нашег књижевног језика), али не и нешто више. То се види и по томе што Његош — иако је добро владао руским језиком и много употребљавао руску књигу — ипак има мало руских речи у свом језику. Овде треба поменути погрешку која се понавља кроз скоро четрдесет година у свим Решетаровим издањима Вијенца, где су скоро све речи из црквеног језика у руском облику обележене као руске. Известан број речи Његош, као што смо видели, употребљава и у српскословенском облику, а тај прелаз у нашој књижевности од српскословенске употребе на рускословенску треба схватити, очевидно, не као промену књижевног језика, него више као промену правописа, јер старословенски језик био је језик и наше књижевности кроз стотине година, све до Доситеја и Вука.

* * *

Порекло стилских средстава Његошевих проучавано је највише у једном правцу, фолклорном, нарочито у Решета-

¹⁾ Нови живот од 4 априла 1925.

²⁾ Огледало србско 1864, стр. 5.

ровим коментарима Вијенца. Али мање је додиривано питање других извора. Његошево дело је досад суочавано само делимично с његовом лектиром. Питање колико је на Његоша утицала савремена му књижевност није готово ни узимано у обзир. Треба се, међутим, сетити, између других доказа, само првог сусрета његовог с Љ. Ненадовићем. Како се Његош тада одмах сетио Ненадовићевих дела; а Ненадовић је тада имао за собом само уређивање Шумадинке и нешто мало слабих песама. Тај сусрет даје јасну слику о јачини Његошевог интереса за књижевност на српском језику. Међутим, једва је нешто помињан утицај С. Милутиновића на Његоша.

Ево два места из Његошевих дела чији је извор у српској лектури вероватан. У Српском народном листу за 1847 (стр. 87) објављена је „титула султана турског“, која је могла бити повод одговарајућем месту у Шћепану Малом. Још је вероватнији следећи пример. У Чокрљановом Српском родољупцу из 1832 године (стр. 43) има чланак „Муције Сцевола“, с примедбом испод текста уз тај поднаслов: „Као споредна с Милош Обилићем“. Сасвим је вероватно да је ово могло бити потстицај за пркосну слику Обилића у оном поређењу његовом с Леонидом и Сцеволом, заједно са претходним стиховима (228—234). Наведени пример показује ствар, зацело очевидну, да изворе стилских средстава Његошевих треба тражити можда највише у савременој му нашој књижевности.

Понекад су скоро неприступачни, али су несумњиви извори Његошеви у ондашњој руској књижевности. Као што књижица Чокрљанова, данас потпуно заборављена, садржи детаљ који упућује на Његоша, тако и у руској књижевности онога времена, не само код познатих песника него и у заборављеним часописима и делима, треба тражити његове изворе. Уколико се тиче познатих, зар није могао и Пушкин са својом песмом „Кћери Карађорђевој“ дати једно оправдање више за Његошеву љубав према Карађорђу. Од познатих песника наводим ово место из песме Жуковског Елевзински празник¹⁾:

¹⁾ Песму је идентификовао Малићин (нашао сам је анонимну у Бр. Карамазов, књ. III, гл. III).

Лишь дымятся тел остатки
На кровавых алтарях —

које доста јасно потсећа на стих из Вијенца (628):

Крв праведна дими на олtare —

као и на пети стих из Спровода праху С. Милутиновића:

Жертве јој се невиности пред мрачнијем двором пуше.

Мање већ личе на цитирани стих Жуковскога стихови из Вијенца (654—5):

Дивне жертве видим на гомиле
Пред олтаром цркве и племена.

Одмах треба признати да су фигуре о олтару врло честе у псевдокласичном песништву, и да је Његош могао слична места наћи и у другој лектири. Из Литреовог речника узимам овај израз из Расинове Ифигеније: „Ако је небо крви и мртвих гладно, никад се олтари крвљу тако димили нису“.

Преко руске књижевности примио је Његош и Милтона, и потстицај за стварање Луче нашао је сигурно у руском преводу Изгубљенога раја из 1776 г. По сведочанству Д. Вуксана, изгубљени примерак руског превода Милтоновог дела Његош је био испунио својим белешкама¹⁾. Можда је још један потстицај за Лучу добио из руске књижевности. Француски, Шатобријанов прозни превод Милтона, одмах кад се појавио, 1837 године, регистрован је код Руса. Сам Пушкин, у непотписаном чланку, у Савременику, дао је израза свог дивљења за Милтона²⁾. Неколико месеци пре тога, бавећи се у Петрограду, Његош се претплатио на други један руски часопис (Библиотека для чтения)³⁾. Преко овог другог часописа могао је можда Његош дознати за Шатобријанов превод, па и за Пушкинов чланак. Основну замисао Луче Његош је зацело већ раније добио. Појава Шатобријановог превода могла је бити охрабрење и нови

¹⁾ Д. Стојановић, Милтон и Његош. Библ. Задр. проф. друштва. Београд 1940; стр. 105.

²⁾ В. о томе и у Страном прегледу VII/VIII, стр. 178.

³⁾ Писма П. П. Његоша. 242.

потстицај за стварање Луче. Из Милтона (из Шатобријановог превода) указујем на два места која имају сличности с Његошевим речима. Прво, Сатанине речи о Адаму и Еви:

„створови... рођени можда од земље и непотпуни духови, али врло мало нижи од светлих духова небеских“¹⁾ потсећају на стих из посвете Луче:

Ум га опет с бесмртнима равни (90).

Много је већа и потпунија сличност у поређењу неба с књигом:

„Небо је књига Божја отворена пред тобом, да у њој можеш читати његова дивна дела“²⁾

Посвета, ст. 51—58:

Колико сам и колико путах
Свод плаветни неба свештенога...
Заклињао...
Да ми свету открије таину:
Али га је творац украсио,
Велику му књигу отворио,
Да твар слави творца и блаженство...

Међутим, фигура о „књизи миробитној“

У коју су судбе уписате
Мировима и умним тварима

у молитви владике Данила (ст. 751—8) потиче из ближег извора, из нашег црквеног језика, мислим од израза „књига животна“, вековно старе фигуре свих хришћанских књижевности. У Литреовом речнику налазимо Шатобријанову „књигу живота“, поред „књиге судбине“ и Декартове „велике књиге света“.

¹⁾ Milton, Le Paradis perdu. Traduit par Chateaubriand. Paris Garnier, frères; стр. 67.

²⁾ Исто, стр. 137.